

РОЗДІЛ VII. ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: НАПРЯМИ Й АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ілля Данилюк

УДК 81'23

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ І МЕТОДИ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ

У статті описано теоретичне підґрунтя проекту «Комунікативно-прагматична і дискурсивно-граматична лінгвоперсонологія: структурування мовної особистості та її комп'ютерне моделювання», який реалізує кафедра загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології ДонНУ. Подано аналіз поняття «мовна особистість», описано підходи та методи лінгвоперсонології, схарактеризовано перспективи і завдання проекту з моделювання мовної особистості.

Ключові слова: лінгвоперсонологія, мовна особистість, моделювання.

Останні десятиліття у лінгвістиці дедалі активніше досліджуються проблеми, пов'язані з антропологічним аспектом, який має вияв у вивченні мови у її відношенні до людини. *Людина* → *мова* і *мова* → *людина* – саме такими є два напрями цього аспекту. Перший розглядає вплив конкретної людини на мову, як ця людина змінює, збагачує, формує мову. Другий – як мова впливає на мислення і поведінку конкретної людини, на її картину світу, на формування людини як мовної особистості. Відповідно антропологічний аспект має результатом становлення нової дисципліни на перетині мовознавства з іншими науками, які вивчають людину – лінгвоперсонології.

Об'єктом і предметом лінгвоперсонології В. П. Нерознак (Neroznak) називає «власне-людську мовну особистість», а вивчення універсальної «багато-людської» мовної особистості відносить до лінгвокультурології. Ці дві галузі знань можна протиставити за основною таксономічною одиницею: у лінгвоперсонології нею є ідіолект (мова і мовлення індивідуума), у лінгвокультурології – полілект (національна мова як сукупність ідіолектів).

Відповідно метою статті є вивчення та узагальнення теоретичних засад лінгвоперсонології для реалізації фундаментального дослідження: моделювання конкретної мовної особистості за допомогою сучасних інформаційних технологій. Завдання, які має бути розв'язано: 1) визначення розвинених і перспективних напрямів лінгвоперсонології; 2) з'ясування обсягу поняття *мовної особистості*; 3) окреслення можливостей наявного інструментарію, типових і новітніх методів лінгвоперсонології; 4) прогнозування завдань і проблем комп'ютерного моделювання конкретної мовної особистості.

Актуальність нашого дослідження, крім усього, цілком мотивована розвитком надзвичайного теоретично-наукового і практичного інтересу до можливостей опрацювання величезного обсягу мовних даних, які генерує людина у повсякденному професійному та особистому житті в електронних формах комунікації (e-mail, sms, голосовий зв'язок, аудіо- та відеоблоги, соціальні мережі тощо).

Теоретичні засади вивчення лінгвоперсонології закладено у працях низки вчених, як-от В. Гумбольдта, Й. Л. Вайсгербера, І. О. Бодуена де Куртене, В. Вундта, О. П. Потебні, В. В. Виноградова. Наявні у сучасній лінгвістиці підходи до вивчення мовної особистості сьогодні можна поділити на типи (Karasik):

1) *психологічний аналіз мовної особистості* (у психології розроблено чимало класифікацій характерів – від античної моделі темпераментів до теорії акцентованих особистостей; водночас кожен з типів характерів так чи інакше виявляється в комунікації, тобто його можна досліджувати з лінгвістичних позицій);

2) *соціологічний аналіз мовної особистості* (маються на увазі виділені й описані в соціології та соціолінгвістиці мовні індикатори певних суспільних груп – від індикаторів соціальної ідентичності в малих групах (родина, шкільний клас, виробничий колектив) до індикаторів комунікативної поведінки великих груп (мовлення молоді, гендерна характеристика мовлення, мовні індикатори людей з низьким освітнім цензом тощо));

3) *культурологічний аналіз мовної особистості* (моделювання лінгвокультурних типажів – узагальнених відомих представників певних груп суспільства, поведінка яких втілює в собі норми лінгвокультури загалом і впливає на поведінку всіх представників суспільства, наприклад, «науковий наставник», «інтелігент – мешканець Кам'янка-Подільського» «американський адвокат», «англійський джентльмен» тощо);

4) *лінгвістичний аналіз мовної особистості* (опис комунікативної поведінки носіїв елітарної або масової мовної культури, характеристика людей з позицій їхньої комунікативної компетенції, аналіз креативної і стандартної мовної свідомості);

5) *прагмалінгвістичний аналіз мовної особистості*, в основі якого лежить виділення типів комунікативної тональності, характерної для того чи іншого дискурсу. Під комунікативною тональністю мають на увазі емоційно-стильовий формат спілкування, що виникає в процесі взаємовпливу комунікантів і визначає їхні інтенції і вибір різних засобів спілкування.

Вчені пропонують кілька визначень поняття *мовної особистості* (Vorkachev). З одного боку, мовною особистістю називають людину як носія мови, взятую в аспекті її здатності до мовленнєвої діяльності, тобто це по суті комплекс психофізичних властивостей індивіда, що дозволяє йому генерувати і сприймати мовлення, – *особистість мовленнєва*.

Мовною особистістю називають також сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову як засіб спілкування, – *особистість комунікативна*.

Крім того, *мовною особистістю* називають закріплені переважно в лексичній системі базовий національно-культурний прототип носія певної мови, щось на кшталт «семантичного фоторобота», який складається на основі світоглядних інтенцій, ціннісних пріоритетів і поведінкових реакцій, зафіксованих у словнику – *особистість словникова*, або *етносемантична*.

А.П. Загнітко тлумачить мовну особистість як сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють продукування і розуміння особистістю текстів, що різняться між собою: 1) ступенем мовно-структурної складності; 2) глибиною, послідовністю і точністю вияву дійсності; 3) комунікативною настановою; 4) естетичним навантаженням; 5) психологічним ефектом тощо (Zahnitko). Тому мовна особистість – це поєднання в особі мовця: а) мовної компетенції, б) прагнення до творчого самовияву, в) вільного, автоматичного здійснення усебічної мовленнєвої діяльності.

В. В. Красних пропонує розмежовувати поняття, пов'язані з особистістю: *мовець* – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність (що охоплює як говоріння, так і процес сприймання мовлення); *мовна особистість* – особистість, що проявляє себе в мовленнєвій діяльності, володіє певною сукупністю знань та уявлень; *мовленнєва особистість* – особистість, яка реалізує себе в комунікації, вибирає та реалізує ту чи іншу стратегію і тактику спілкування, вибирає та використовує той чи інший репертуар засобів (як власне лінгвістичних, так і екстралінгвістичних); *комунікативна особистість* – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, який реально діє в реальній комунікації.

Ю. М. Караулов описує структуру мовної особистості як сукупність трьох рівнів: а) *семантичного* – цей рівень передбачає для носія нормальне володіння повсякденною мовою, для дослідника семантичний рівень є традиційним описом формальних засобів вираження певних значень; б) *лінгвокогнітивного* – цей рівень передбачає виявлення, встановлення ієрархії смислів і цінностей у картині світу мовної особистості, в її тезаурусі, охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику вихід через мову, через процеси говоріння і розуміння – до знання, свідомості, процесів пізнання людини; в) *прагматичного* – рівень, який включає цілі, мотиви, інтереси та інтенції. Цей рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний і обґрунтований перехід від оцінок її мовленнєвої діяльності до осмислення мовленнєвої діяльності у світі (Karaulov).

Отже, поняття мовної особистості має різні рівні абстракції, що передбачає кілька аспектів її вивчення. Початковий ступінь абстракції – конкретна мовна особистість, наприклад, письменника, вченого, політика тощо (пор. Mats'ko). Так само мовною особистістю можуть називати особистість пересічного, звичайного носія мови, особливості якого проявляються в продуктах його мовної діяльності.

Наступний рівень абстракції – колективна мовна особистість, наприклад, мовна особистість в гендерному аспекті або мовна особистість певної професійної групи (Ivanys'ka).

Найвищий ступінь абстракції – мовна особистість народу, національна мовна особистість, наприклад, українська мовна особистість (Red'ko).

Нарешті, у дослідженні мовної особистості виділяють два підходи: 1) дедуктивний (від особистості) і 2) індуктивний (від мови).

За першого підходу вивчають особистість, її комплексний портрет, включно з мовленнєвими характеристиками, які доповнюють, підтверджують те, що було виявлено психологами, соціологами, фізіологами тощо. Для такого підходу характерним є, що позамовні типи подано апіорі і лінгвіст шукає їхні мовні відмінності.

У межах другого підходу описують мову, текст, мовленнєву поведінку в персонологічному аспекті. Тут як предмет вивчення виступає мова, що характеризується в аспекті особистісних властивостей. За такого підходу типи мовної особистості виділяються за результатами дослідження продуктів мовленнєвої діяльності носіїв мови. Так, наприклад, лінгвоперсонологічного характеру набувають синтаксичні одиниці, частини мови, лінгвокогнітивні стилі репродукування наукового тексту тощо.

На сьогодні сформувалася певна парадигма методів, які використовуються у лінгвоперсонології, а саме загальнонаукові і власне лінгвістичні методи. Серед загальнонаукових часто вживаними є індуктивний метод, описовий, лексикографічний метод, методи математичної лінгвістики, найпоширенішим серед яких є метод аналізу формальних характеристик тексту (Goritskaya).

Індуктивний метод реалізується в лінгвоперсонології як підхід від тексту до автора. Описовий, або метод наукового (лінгвістичного) опису, передбачає виділення, класифікацію мовних одиниць, пояснення принципів їхньої будови та функціонування. За допомогою лексикографічного методу створюють словники мови письменників, як-от «Словник мови Шевченка», політиків, вчених. Методи математичної лінгвістики застосовуються для визначення особливостей індивідуального стилю, як-от встановлення авторства текстів.

Власне лінгвістичні методи можна розділити на дві групи: 1) метод реконструкції мовної особистості на основі письмових текстів; 2) мовне портретування на матеріалі усного мовлення.

Мовне портретування передбачає опис мовця – мовної особистості, особливості його мовленнєвої поведінки, біографічні відомості про нього. Воно може бути комплексним (включати характеристику всіх ярусів мовної системи суб'єкта) або рівневим (розглядати тільки один з ярусів, наприклад, фонетику, лексику, граматику).

Структурне моделювання є найпоширенішим лінгвістичним методом у лінгвоперсоналогії. Його розроблено на основі тривірневої моделі мовної особистості Ю.М. Караулова і, відповідно, воно передбачає опис одиниць вербально-семантичного (характеристики словотворення і слововживання), тезаурусного (способів вербалізації основних концептів), мотиваційного рівня мовної особистості (особливостей реалізації комунікативної інтенції автора) (Karaulov).

Метод структурного моделювання критикують за те, що мовну особистість досліджують не в результаті вивчення усного мовлення суб'єкта, а на матеріалі його творів, що є підміною моделі реального носія мови. Тому комплексним варіантом опису мовної особистості, у фокусі уваги якого і письмові тексти, і усне мовлення індивіда, виступає методика лінгвориторичної реконструкції рівневих характеристик мовної особистості та специфіки її менталітету (Goritskaya). Його процедури: 1) «первинна реконструкція» на базі створених мовною особистістю текстів, її самохарактеристик в інтерв'ю, щоденниках, листах; 2) «вторинна реконструкція» на основі свідчень близьких і колег, дослідницьких робіт мовної особистості.

Отже, розроблені теоретичні засади лінгвоперсоналогії, її методи та інструментарій, вагомі здобутки дозволяють прогнозувати, що новітнім перспективним напрямом може стати моделювання мовної особистості за допомогою інформаційних технологій, зокрема лінгвістичних. Ми бачимо три аспекти такого моделювання: 1) *моделювання змістового рівня* діяльності мовної особистості – за допомогою використання розробок корпусної лінгвістики; 2) *моделювання формально-звукового рівня* діяльності мовної особистості – за допомогою систем синтезу мовлення; 3) *моделювання формально-графічного рівня* діяльності мовної особистості – за допомогою систем синтезу зображень (почерку).

Плановані до застосування технології включають описаний у низці публікацій адаптований корпусний менеджер Manatee/Bonito (Danylyuk). Технології синтезу мовлення (Polzehl) і графічних об'єктів (Graves) спіратимуться на системи машинного навчання.

У межах проекту «Комунікативно-прагматична і дискурсивно-граматична лінгвоперсоналогія: структурування мовної особистості та її комп'ютерне моделювання», який реалізує кафедра загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології, обрано завдання змоделювати мовну особистість Юрія Шевельова (Шереха). Триває укладання ємного корпусу текстів, звукового корпусу мовлення, корпусу зображень зі зразками рукописних текстів ученого. Опис зібраних матеріалів та результати їх дослідження стануть предметом подальших публікацій.

References

- Danylyuk, Ilyia. "Korpus Tekstiv Dlya Vyvchennya Hramatychnoyi Sluzhbovosti: Klasyfikatsiya Hramatychnykh Klasiv I Pidklasiv (Text Corpus for Studing of Grammatical Auxiliarity: Classification of Grammatical Classes and Subclasses)". *Linhvistychni Studiyi (Linguistic Studies)* 27 (2013): 221-28. Print.
- Goritskaya, Yuliya. "Lingvopersonologiya: Obzor Metodov I Metodik (Linguopersonology: Review of Methods and Techniques)" *Naukovi Pratsi Kam"yanets'-Podil's'koho Natsional'noho Universitetu im. Ivana Ohiyenka : Filolohichni Nauky (Scientific Papers of Kam"yanets'-Podil's'kyy National University Named after Ivan Ohiyenko: Philological Studies)* 33 (2013): 92-94. Print.
- Graves, Alex. "Generating Sequences with Recurrent Neural Networks". *Computation and Language* (2014): 1-43. *Cornell University Library*. Web. Mar.-Apr. 2016. <<http://arxiv.org/pdf/1308.0850v5.pdf>>.
- Ivanyts'ka, Mariya. "Movna Osobystist' Perekladacha Yak Chynnyk Vplyvu Na Produkt Perekladu (na Materiali Romanu B. Lyeberta "Kreyzi") (Language Personality of Translator as an Impact Factor on the Product of Impact (Based on the Novel of B. Lyeberta "Kreyzi"))". *Problemy Semantyky, Prahmatyky Ta Kohnityvnoyi Linhvistyky (Issues of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics)* 21 (2012): 147-59. Print.
- Karasik, Vladimir. *Yazykovoju Krug: Lichnost', Koncepty, Diskurs (Linguistic Circle: Personality, Concepts, Discourse)*. Volgograd: Peremena, 2002. Print.
- Karaulov, Yuriy. *Russkij yazyk i yazykovaya lichnost' (The Russian Language and Linguistic Personality)*. Moscow: URSS, 2004. Print.
- Mats'ko, Lyubov. "Movna osobystist' Andriya Malyshka yak linhvokul'turolohichnyy fenomen natsional'noho vykhovannya u svitli linhvofilosofiyi (Linguistic Personality of Andriy Malyshko as a Linguocultural Phenomenon of National Education in the Light of Linguophilosophy)". *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 16: Tvorchya osobystist' uchytelya: problemy teorii i praktyky (Scientific Journal of NPU named after M. Drahomanov. Series 16: Creative Personality of a Teacher: Theoretical and Practical Issues)* 20 (2013): 141-46. Print.
- Neroznak, V.P. *Lingvisticheskaya personologiya: k opredeleniyu statusa discipliny // YAzyk. Poehtika. Perevod : sb. nauch. tr. – M. : Izd-vo MGLU, 1996. – S. 112-116.*
- Neroznak, Vladimir. "Lingvisticheskaya Personologiya: K Opredeleniyu Statusa Discipliny (Linguistic Personology: To the Determination of Status of the Discipline)". *Yazyk. Poetika. Perevod (Language. Poetics. Translation)*. Moscow: Izd-vo MGLU, 1996. 112-16. Print.
- Polzehl, Tim. *Personality in Speech: Assessment and Automatic Classification*. Springer, 2014. Print.
- Red'ko, Yevhen. "Ukrayins'ka movna osobystist' i argo (na prykladi semantychnykh nazv osib za sporidnenistyu i svoystvom) (Ukrainian Linguistic Personality and Argot (On the Example of Semantic Personal Names of Relativity))". *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya Filolohichni nauky (movoznnavstvo i literaturoznnavstvo) (Scientific Journal of NPU named after M. Drahomanov. Series Philological Studies (Linguistics and*

Literature Studies) 5 (2014): 212-18. Print.

Vorkachev, Sergey. "Lingvokul'turologiya, yazykovaya lichnost', koncept: stanovlenie antropocentricheskoj paradigmy v yazykoznanii (Linguoculturology, Linguistic Personality, Concept: Formation of Antropocentric Paradigm in Linguistics)". *Filologicheskie nauki (Philological Studies)* 1 (2001): 64-72. Print.

Zahnitko, Anatoliy. "Linhvoindyviduatsiyi ta linhvoindyvidualizatsiyi v epistolyarnomu dyskursi: zakonmirnosti realizatsiyi movnoyi osobystosti (Linguoindividualuations and Linguoindividualizations in the Epistolary Discourse: Patterns of Linguistic Personality Realization)". *Linhvokomp"yuterni doslidzhennya (Linguocomputer Studies)* 9 (2016): 121-43. Print.

Надійшла до редакції 19 квітня 2016 року.

THEORETICAL PRINCIPLES AND METHODS OF LINGVOPERSONOLOGY

Ilya Danyliuk

Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology, Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

Background: The relevance of our research, above all, is theoretically motivated by the development of extraordinary scientific and practical interest in the possibilities of language processing of huge amount of data generated by people in everyday professional and personal life in the electronic forms of communication (e-mail, sms, voice, audio and video blogs, social networks, etc.).

Purpose: The purpose of the article is to study and summarize theoretical principles of lingvopersonology to implement fundamental research: modeling specific linguistic identity by means of modern information technology.

Results: Lingvopersonology developed some great theoretical foundations, its methods, tools, and significant achievements let us predict that the newest promising trend is a linguistic identity modeling by means of information technology, including language. We see three aspects of the modeling: 1) modeling the semantic level of linguistic identity – by means of the use of corpus linguistics; 2) sound level formal modeling of linguistic identity – with the help of speech synthesis; 3) formal graphic level modeling of linguistic identity – with the help of image synthesis (handwriting).

Discussion: The project "Communicative-pragmatic, discourse, and grammatical lingvopersonology: structuring linguistic identity and computer modeling", which is implementing by the Department of General and Applied Linguistics and Slavonic philology, selected a task to model Yuriy Shevelyov (Sherekh)' language identity. A text corpus and audio corpus are being built, some samples of scientist's handwriting are collected.

Keywords: lingvopersonology, linguistic identity, modeling.

Vitae

Ilya G. Danyliuk, Candidate of Philology, Associate Professor at Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology in Donetsk National University. His research areas include applied linguistics, natural language processing, corpus linguistics, and machine grammar.

Correspondence: i.g.danyluk@gmail.com